

Finomhangolások Aranka György (rész)költészetén

Kerti József: *Aranka György költészete*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár 2024. 306 oldal (Erdélyi Tudományos Füzetek 304.)

Nem kis munkát előlegez meg a cím, és valóban jelentős kutatás bontakozik ki az olvasó előtt, noha nem feltétlenül csak a megjelölt témában. Ez az elegánsan egyszerű cím valahogy egyszerre ígér túl sokat és túl keveset. Túl sokat abból a szempontból, hogy Aranka teljes költői életművét nem fogja át, ezt sehol nem is jelöli meg a szerző célként a címen kívül (ami azért mégis a legjelentősebb paratextus, akaratlanul is a *borító alapján* ítélnünk). Túl keveset pedig azért, mert nem előlegezi meg a kutatás azon részét, mely Aranka levelezései és más egyidejű források, főleg periodikák alapján a literátor szerzői önmenedzsmentjét, (többé-kevésbé) baráti bírálókkal, nyomdászokkal, kézíratait elsinkófaló és nézeteit nem maradéktalanul osztó kortársakkal bonyolított ügyeit mutatja be, egy igazán különleges világot a 21. századi olvasó számára. Mindez nyilván hozzátartozott egy 18. századi költő tevékenységéhez, de a mai olvasó nem feltétlenül gondol automatikusan erre. Talán érdemes lenne a kutatás ezen részét is jobban kihangsúlyozni a címben, hiszen igazán kár lenne, hogy a jól elvégzett munka ne kapja meg a neki kijáró figyelmet.

A fülszöveg már sokkal világosabban írja le a kötet témáit és szerkezetét, illetve jelöli ki helyét a tudományos munkák között:

nem rekanonizációs vagy rehabilitációs igénnyel született, vallja a szerző itt is, az összegző fejezetben is, hanem erdélyi költők, kismesterek megismertetésének hagyománymentő szándékával. Mindazonáltal a dolgozathoz világosan kitűnik, hogy Kerti híve Egyed Emese azon nézeteinek, melyek szerint igenis poéta volt Aranka György, ő is lelkesen ecseteli szövegelemzései során a versek irodalmi értékét, Aranka kutatójaként teljesen jogosan, ezért kevésbé érthető, miért tagadja a rehabilitáció szándékát.

Mindezek miatt úgy látom, ennek az értekezésnek határozottan helye van nemcsak az erdélyi, de a magyar nyelvterület egészének irodalomtudományos diskurzusában is, hiszen egy, a kánonban bizonytalanul helyen álló figurát kutat. A legkiaknázottabb tudományszervezői tevékenysége helyett egy kevésbé népszerűt állít középpontba, amely főleg a vizsgálati anyag nehéz hozzáférhetősége és kéziratossága miatt esett ki a kutatások fősodrából, ahogy azt Kerti állítja. (12)

Mivel a kutatás viszonylag sokrétű, ahogy fentebb is utaltam rá, az egyes fejezeteknek más és más szakmunkák szolgálnak elméleti alapul. Néhol egy bizonyos teoretikusnak már-már a hegemoniája érezhető, mint például Csörsz Rumen Istvánnak a negyedik fejezetben (*A Magyar Parnaszszus*

Buna Blanka-Boróka (2002), mesterképzős hallgató, Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár, *blanka.buna@stud.ubbcluj.ro*

<https://doi.org/10.36373/em-2025-3-14>

Virágjai szóképekben. Aranka György kéziratosa versei Szirmay Antal versgyűjteményének tükrében) és Bíró Ferencnek a hetedik fejezetben (Nemzet, nyelv és irodalom kapcsolata Aranka Györgynél). A kötet egészét tekintve a források változatosak, ki-elégítőek.

A dolgozat struktúrájában határozottan észlelhető egy kronológiai-logikai sorrend: a szakmódszertani bevezető után végigkövethetjük a *Magyar Parnaszszus Virágjai* másolatainak kalandos útjait, megismerjük a versgyűjtemény paratextusait, kompozícióját, prozódiaját, elsődleges recepcióját, külön fejezet értekezést azon költeményekről, melyeket Szirmay Antal bemásolt enciklopédikus munkájába, majd a nyomtatásban megjelent *Elme játékjai* kiadástörténetét ismerhetjük meg, ezek a részek teszik ki együttesen az első tömböt, mely a szerzői szándék szerint Aranka költői pályafutását igyekszik feltérképezni az első megírt alkalmi verstól a költői pálya kiteljesedéséig jelentő nyomtatásos publikációig. Itt megjegyzendő, hogy Kerti legfőképp az Aranka által összeállított két gyűjtemény verseire hivatkozik, ezek mentén tájékozódik a költői életműben. Ilyen szempontból valóban a második gyűjtemény kinyomtatása tekinthető a pálya csúcának, de ő maga is elismeri, hogy „az eladott példányszámok szerények (...) lehettek”. (129) Ezzel az eljárással Kerti követi és megerősíti Aranka önkanonizációs gesztusait, hiszen az általa kiszelektált műveket teszi vizsgálódása tárgyává. Ennek hátterében főleg praktikus okokat kell sejtenuünk, ugyanis még így is hatalmas levéltári munkára volt szükség, hogy a *Magyar Parnaszszus Virágjainak* darabjait összesíthesse.

A második tömb Aranka gondolatiságát, költői eljárásait igyekszik összegezni. A horatiusi minták azonosítása után a korabeli nemzetről és nyelvről vallott nézeteket mutatja ki Arankánál, helyezi polémiába néhány kortársával, végül egy filozófiai tan-költeményét elemzi tüzetesebben. Bizonyos

szempontból szerencsésebbnek tartanám a horatiusi mintákat, illetve a nyelvi és nemzeti nézeteket a kötet elején tárgyalni, mert nagyon jó elméleti alapvetést nyújtanak az Aranka-versek befogadásához, melyeket az első tömb idéz. A külön fejezetet kiérdemelt verselemzést én is változtatlanul a legvégére hagynám esettanulmányként. Mindazáltal el tudom fogadni ezt a kéttömbös felosztást is. Az összegzés újszerű következtetést már nem hoz, de jól summázza az addigakat. A mellékletek táblázatai, melyek az egyes versek szövegvariánsait összesítik, nagyon hasznosak lehetnek a jövő kutatói számára.

A hatodik fejezetre vessünk egy közelebbi pillantást is: Klasszikus minták Aranka György költészetében (Horatius példája). Ennek az elején kisebb korpépet kapunk a klasszicista költészetfelfogásról, majd egy érdekes kísérletnek lehetünk szemtanúi: a kutató Aranka és Horatius verseinek szövegközpontú elemzése révén keresi azokat a konkrét elveket és eszméket, amelyeket előbbi átvett Horatiustól, s amelyek szerinte szöveg szinten is egyértelműen azonosíthatók, túl akar menni így a kor általános Horatius-kultuszán, az érdeklő, hogy személyesen Aranka mit becsült benne. A szöveg-összehasonlítás során arra jut, hogy mindketten elítélik az üres versifikálást magvas gondolatok nélkül, mindketten anyanyelvüket tartják a legalkalmasabbnak verselésre, mindketten a hasznosság elvét tartják szem előtt, ezért is akarnak anyanyelvi költeményekkel használni hazájuknak, a természetben az alkotásra legalkalmasabb nyugodt teret dicsérik, az arany középszer elvét vallják, mindkét költőre csakis a nyugodt, különösebb mélység nélküli, csupán enyegő szerelem jellemző a sztoikus és epikuroszi filozófia jegyében. Párhuzamba állítja Aranka Bánffy György kormányzóhoz írt versét Horatius Caesarhoz írt episztolájával. (141) Ezt jogosnak tartom, mert mindketten Nagy Sándor és udvari festője, Apelles

példáját hozzák fel, de az előzőek meglátásom szerint talán túl általánosak, a felvilágosodás filozófiájának szerves részei, s így a literátorok körében jól ismertek. Az kétségen felül áll, hogy az eddig felsorolt elvek mindegyike hangsúlyosan jelen van Horatius lírájában, de a vizsgálatba vont szövegek nem bizonyítják magukról megnyugtatóan, hogy Aranka *személyes* szelekciójának eredményei lennének, s nem a korszellem lecsapódásai. Sokkal meggyőzőbb viszont a folyó lefolyását váró balga példázatának átvétele, annál is inkább, mert azt Aranka a Horatiusból készített fordításában parafrázálja. (142–143) De ez éppen fordítás volta miatt nem minősül érvényes érvek ebben a diskurzusban. A fejezet zárlatában olvashatjuk: „Költészetük alakulása is hasonló, ha lehet ilyen összehasonlítást tenni: koruk előrehaladtával költeményeikben egyre több az életbölcesség-szerű versmondattal, egyre erőteljesebben érzik a filozofáló hajlam”. (161) Ez talán ismét egy túl tág meglátás, hiszen sok alkotóra igaz, az emberi élet organikus fejlődési irányát követi.

Mindazonáltal ez a fejezet jó összefoglalója Aranka filozófiájának, roppant hasznos a betájolásához. Mivel az ilyen jellegű fejezetek, ahogy már utaltam rá, a második tömbben vannak, az első tömb elején a kutató irodalomtörténészek ítéletei alapján igyekszik elhelyezni Aranka Györgyöt. Például többször idézi Jancsó Elemért, aki nem sokra értékeli Aranka költői életművét. Ezt ellensúlyozandó Weöres *Három veréb hat szemmel* című alternatív irodalomtörténetéből idéz. A passzus az Aranka által használt változatos költői formákat méltatja, Jancsó sem ezt kifogásolja, hanem azt, hogy [Aranka] ízlése, olvasottsága és írói szorgalma nem áll arányban az elért eredménnyel”. (15) A későbbiekben Kerti is kimondja Aranka levelei nyomán, hogy a táblabíró betegségei és bokros teendői miatt nem foglalkozhatott eleget a költészettel.

Máshol így bizonygatja Aranka költői érdemeit: „Az elemzésből vélhetően az is kirajzolódhatott, nem a véletlen munkája az, hogy Szirmay Aranka szövegeit ily nagy számban és annyiszor másolja, írja újra, és alkalomadtán aktualizálja, illetve épít be belőlük meglehetősen sokat legnépszerűbb munkájába. Mindenképpen érdekesnek tartom azt, hogyan vált Aranka »apróság«-verseiből Szirmay számára nyersanyag, amit újra és újra át lehet formálni, újra lehet hasznosítani”. (102) Magam is osztom a nézetet, miszerint Aranka jó költő volt, de nem azért, mert a szövegei valamire alkalmas nyersanyagoknak bizonyultak valaki számára.

Egy elméleti szinten problémás megállapításról is szeretnék szót ejteni. A *Parnaszszus*-másolatok történeténél olvashatjuk: „A levél azt is szemlélteti, hogy a mai szerzőcentrikus irodalomfelfogáshoz képest a korábbi korokban elsődleges kritérium a szöveg minősége volt, nem annyira a szerző kiléte (ugyanakkor tagadhatatlan, hogy létezett az auktoritás elve is)”. (38) Három dolgot emelnék ki innen. Először is a mai irodalomfelfogás nem szerzőcentrikus, hiszen Barthes óta a szerző haláláról beszélünk (Barthes: 1996). A szerzői jogok védelme, mely valóban sokkal hangsúlyosabb napjainkban, mint volt a 18. században, az irodalom professzionalizálódásában gyökerezik, mely sokkal inkább tekinthető társadalmi, jogi és gazdasági jelenségnek, mint irodalomelméletinek vagy esztétikáinak. A jogi megkötések nem alakítottak ki szerzőcentrikusságot magában a szövegekben és létmódjaikban, az intertextuális alkotás virágkorát éli. Másodszor fontos leszögezni, hogy ma is a szöveg minősége az elsődleges kritérium, s kis idealizmussal azt hihetjük, hogy majdnem minden korban az volt. Harmadszor úgy érzékelem, hogy a zárójelben a szerző is önellentmondásba keveredik ebben a kérdésben. A negyedik fejezetben tett megállapítása, miszerint „a közköltészet rendszerében nem mindig

egyértelmű, hogy ki a »házigazda« és ki a »vendég« (84), mai irodalmunkra is igaz, nem kevésbé a Csörsz-parafraíz is: „A nyílt szöveg tehát a retorikai játéktér résztvevője volt”. (100)

Ezeken a kisebb hibákon túl egy nagyon szakszerű és tartalmas tudományos munkával van dolgunk. Kerti legfőbb eredményének a hatalmas levéltári munkát tartom, melyet itthon és Magyarországon végzett, a kéziratot verseken túl számtalan kiadatlan levelet is feldolgozott. Munkája minden bizonnyal az Aranka-kutatások nagy hasznára válik, amiért a szakma köszönetét szeretném kifejezni felé. Még néhány apró, a tartalmat kevésbé érintő észrevételem szeretném megosztani.

Mindenekelőtt leszögezem, tisztában vagyok vele, hogy sok szakember a tudománnyal összeegyeztethetetlennek tartja a tárgyiastól eltérő, igényesebb vagy kimunkáltabb fogalmazást. Újabban feléledtek az ellenhangok, magam is Pázmánnyal és Arankával együtt annak a híve vagyok, hogy a szó *kedvesen folyjon*, értékelem egy szakmunka *gyönyörködtető* megfogalmazásait, főleg, ha az illető írás egy költőről, a nyelv művésze-ről szól. Ennek esetleges elmaradása a tudományos értékből természetesen semmit sem von le. Viszont ezt az átgondolt, megalapozott, fáradságos munkával összeállított tudományos szöveget csorbítja a benne helyenként érzékelhető didaktikusság, ezt a munka alapjául szolgáló doktori értekezés műfajának tulajdonítom. Egyes fogalmak és jelenségek – akár többszöri – magyarázata tudomány-népszerűsítő jelleget kölcsönöz néhány szöveghelynek, ami keveredve a dolgozat nagy részét uraló professzionális stílussal a minőségek inkonzisztenciájához vezet. Néhány példa: „az Aranka-szövegek kontextualizálása, azaz kontextusba

helyezése” (19), „A felvilágosodás kori költészet egyik jellegzetessége, hogy az antik (klasszikus) költőket előszeretettel imitálták” (21), „A szenny lap üres (ez bekötéskor a borítóval került a többi levélhez)” (56), „a két »magyar haza«, Erdély és Magyarország” (227). A peritextus és epitextus első fogalomtisztázásuk után (41) még ötször kapnak magyarázatot, hasonlóan többször kerül részletezésre az auktoriális és receptuális kompozíciók különbsége is.

Ezek persze csupán apróságok, a dolgozat koherenciáját nem ingatják meg. Összességében egy releváns és tartalmas szakmunkával van dolgunk, amely minden kitűzött célját megvalósítja. Világosan kitűnik belőle az Aranka György alakja és sokrétű életműve iránt érzett tisztelet, ami dicsérendő erkölcsi alapja a kutatásnak. Mindamellet Kerti objektív marad, a kortársakhoz és a későbbi generációk alkotóihoz egyaránt hasonlóan hasonlítva Arankát, igyekszik többszörösen kontextualizált képet nyújtani róla. Vállalva a levéltározást annak minden nehézségével együtt, egy rendre elhanyagolt, elnagyolt problémakör vizsgálatára szánta rá magát, melyhez különböző eszközök és módszerek sokaságát alkalmazta. Már pusztán a szövegvariánsok összesítéséért kiérdemelte a szakma háláját, nem is beszélve a főszövegben kontextusba helyezett, részletesebben elemzett költeményekről. Aranka levelezéséből is sikerült egy sajátos keresztmetszetet készítenie, mely felmutatja irodalomról és nyelvről vallott nézeteit, bölcséleti háttérét, a nyomtatott publikálásról és az irodalmi élet pénzügyi kérdéseiről alkotott véleményét, illetve személyes és szakmai viszonyulását néhány nevezetes kortársához.

BUNA BLANKA-BORÓKA